2018-19

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN :2319 9318

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता™

April To June 2018
Issue-22, Vol-02

Editor
Dr. Bapu g. Gholap
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र खचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ **विद्यावार्ता** या आंतरविद्याशाखीय बहूभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. **न्यायक्षेत्र:बीड**

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

13) Emerging Trends in English Language Teaching
Dr. Hargunjot Kaur, Ludhiana || 58

14) Slums & Guwahati: Understanding the Growth of Excluded Sites in....
TRINITY BORGOHAIN, Guwahati, Assam. || 62

15) Teacher Freezing Among Higher Secondary Schools Teachers Of Bilaspur District
Dr. Anita Singh, Chhattisgarh Bilaspur || 69

16) A Study Locus of Control and Personality traits among Senior College Students
Dr. Ravindra Ramdas Shinde, Aurangabad.(M.S.) || 72

17) Recapitalisation of Public Sector Banks in India
Dr. Subhash S.Savant, Rambhoomi, Nashik || 75

18) Tamizhisai Moovar Festival's views of Thiruppampuram S.Shanmugasundaram
K. SARAVANAN, Coimbatore || 80

19) A study of the Values, Adjustment & Academic Achievement of Low and High....
Dr. Sachin Kumar, Meerut, (U.P.) || 82

20) Creating English Language Learning Environment
Jignesh N. Rathod, V. V. Nagar Gujarat || 87

21) Blending of tradition & modernity in Mulk Raj Anand's 'Untouchable'
Balasaheb G. Pawar, Dist-Nandurbar, Maharashtra. || 94

22) A Comparative Study of Personality Between Male & Female Handball Players
Dr. Vijay Adhar Patil—Nitin Maganlal Patil, Maharashtra || 98

23) नक्षल चळवळीचा उदय, विकास व सद्यस्थिती
डी.वी.चांदजकर, वाशिम || 103

24) महाराष्ट्रातील सहकारी नेतृत्व विकास आणि सळवळींची सद्यस्थिती
प्रा. डॉ. वाय. एस. गायकवाड, सांगली || 108

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318
UGC Approved Sr.No.02759
Vidyawarta®
April To June 2018
Issue-22, Vol-02
0103

23

नक्षल चळवळीचा उदय, विकास व सद्यस्थिती

व्ही. बी. चांदजकर
साहा.प्राध्यापक
एम.एस.गोटे महाविद्यालय, वाशिम

नक्षलबाडी हे पश्चिम बंगालमधील एक गाव आहे. तेथे कानु सन्यालच्या नेतृत्त्वात भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी मार्क्सवादी (सीपीएम) च्या एका वर्गाने २५ मे १९६७ मध्ये विद्रोह सुरू केला. १८ मे १९६७ मध्ये सिलगुडी किसान सभा व भूमीहिन संघटनेने कानु सन्याल यांच्या सशस्त्र लढ्याला समर्थन देण्याची घोषणा केली. काही दिवसानंतर नक्षलबाडी गावत एका जमीनीच्या वादासंदर्भात लोकांनी जमीनदारावर हल्ला केला. जेंव्हा २४ मे १९६७ ला पोलिस किसान सभेच्या नेत्याला अटक करण्यासाठी आले, तेंव्हा आदिवासीच्या एका गटाने त्यांच्यावर हल्ला केला. त्यात एक पोलिस निरीक्षक ठार झाला. पोलिसांनी केलेल्या गोळीबारात ०९ नागरिक व ०२ मुले ठार झाले. या घटनेमुळे आदिवासी व अन्य गरीबांना या आंदोलनात सहभागी होण्याची व जमीनदाराला विरोध करण्याची प्रेरणा मिळाली. अशा प्रकारे नक्षलबाडी येथून सुरू झालेले एक सशस्त्र आंदोलन म्हणजे नक्षलवाद होय. ज्या ठिकाणी ही घटना घडली, तेथे भाकप (माले) ने स्टॉलिन, लेनिन, माओ, चारू मुजुमदार यांचे फोटो लावलेले होते. पोलिस फायरिंगमध्ये ज्यांचा मृत्यू झाला होता त्यांच्या नावाचा एक स्तंभ उभारलेला आहे. २५ मे २०१७ ला नक्षल चळवळीला पन्नास वर्ष पूर्ण झाले आहेत.

माओवादी कम्युनिस्ट सेंटर (mcc) भारतातील दोन सशस्त्र माओवादी संघटने पैकी एक होती. भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी माओवादी) यांची निर्मिती करण्यासाठी सप्टेंबर २००४ मध्ये या पार्टीने विलिनीकरण पीपल्स वॉर ग्रुपमध्ये झाले. तसे पाहता एमसीसीची स्थापना १९७५ मध्ये झाली होती. या अगोदर एक गट १९६९ मध्ये निर्माण झाला होता. या गटाने आपली वेगळी ओळख ठेवण्यासाठी व सीपी माले पासून दूर राहण्यासाठी आपला गट स्थापन केला. त्याला क्रांती देश असे उपनाव देण्यात आले होते. या गटाला ट्रेड युनियन कार्यकर्त्यांचे समर्थन प्राप्त होते. अमूल्य सेन व कानाई चटर्जी दक्षिण देश समूहाचे प्रमुख नेता होते. जंगलात ते सशस्त्र काम करत होते. स्थानिक लोक संख्येपैकी एक मोठा भाग दलित व आदिवासींचा होता. गनिमी युध्दासाठी उपयुक्त मानल्या जाणा-या या भागात त्यांचा मोठा प्रभाव होता. त्यांचे अनेक दस्ते होते ते अन्न-धान्यावर तावा मिळवत असतं. त्यासाठी ते पोलिस व खब-यांची हत्या करीत असत. हा समूह १९७३ पर्यंत सक्रीय होता. १९७५ मध्ये या गटाचे नाव कम्युनिस्ट सेंटर असे करण्यात आले. १९७६ मध्ये एमसीसीचा देशाच्या अन्य भागात विस्तार होऊ लागला. त्यातच त्यांनी पूर्व बिहारमध्ये आपली कार्यप्रणाली सुरू करण्यासाठी बंगाल-बिहार स्पेशल एरिया समिती स्थापना केली. इ.स. १९८२ मध्ये कानाई चटर्जी यांचा मृत्यू झाला. त्यांच्या मृत्यूनंतर एमसीसीमध्ये अंतर्गत विरोध वाढत गेला. चटर्जी यांनी उत्तराधिकारी सिवेजी व त्यांचे सहाय्यक रामाधार सिंह काही तत्त्वावर अराहमत होते. सिंह पार्टीपासून विभक्त झाले व ते कानु सन्यालच्या गटात सहभागी झाले.

इ. स. १९८० मध्ये एमसीसीचे नेतृत्व संजय दुसाध व प्रमोद मिश्रा यांनी केले. तो पर्यंत एमसीसीचा प्रभाव बिहारपर्यंत विस्तारीत झाला होता. त्यांचे जवळ जवळ ५०० पूर्णकालीन कार्यकर्ते व १० हजार सदस्य होते. एमसीसीचे अनेक विंग आहेत. ज्यात क्रांतीकारी कमेटी, जनसुरक्षा संघर्ष मंच, क्रांतीकारी बुध्दिजीवी संघ व क्रांतीकारी छात्र लीग सहभागी होते. पार्टीच्या सुरक्षा दलाला लाल सुरक्षा दल म्हटल्या जाते. पीपल्स वॉर ग्रुप एक भूमिगत पार्टी होती. इ. स. २००४ मध्ये एमसीपी सोबत विलिनिकरण झाल्यानंतर ही पार्टी भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) मध्ये सहभागी झाली. यांचा आधार मार्क्सवाद, लेनिनवाद व माओवाद होता. या पार्टीची स्थापना कोंडापल्ली सीतारामय्या व्दारा इ. स. १९८० मध्ये आंध्रप्रदेशात झाली. त्यामुळे तेलंगणा प्रांतात परत नक्षलवादी सक्रिय झाले होते. पार्टीने सशस्त्र संघर्ष करण्याचा संकल्प करून व निवडणूका लढविण्यास विरोध केला. पार्टी तेलंगणापुरतीच मर्यादीत राहिली. त्यानंतर आंध्र प्रदेश, महाराष्ट्र या भागात तिचा विस्तार झाला. तसेच ती मध्यप्रदेश, ओडिशापर्यंत विस्तारीत होत गेली. भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) चे संघटन अनेक गटात विभागलेल्या गटांच्या विलिनिकरणाने झाली. यामध्ये प्रामुख्याने एमसीसी व पीडब्लूजी सहभागी झाली होती. यांचा उद्देश सशस्त्र संघर्ष करून सरकारला पदावरून दूर करण्याचा होता. ही एक भूमिगत संगटना असल्याने सरकारने त्यावर प्रतिबंद लावला. या संघटनेची स्थापना इ. स. २००४ मध्ये झाली होती. तत्कालीन पीपल्स वॉर ग्रुपचा नेता मुपाला लक्ष्मणराव ऊर्फ गणपतीला पार्टीचा महासचिव बनविण्यात आले होते. ही संघटना मध्य भारतातील छत्तीसगड, ओडिशा, बिहार,

राष्ट्र व पश्चिम बंगालच्या आसपासच्या भागातील माओवादी लढण्याचा दावा करतात. नव्या संघटनात्मक तत्त्वानूसार त्तरप्रदेश, आसाम, मणिपूर, महाराष्ट्र, नागालँड, तामिळनाडू पर्यंत विस्तार केला आहे. यामागे एक मोठे कारण असे या भागात नैसर्गिक खनिज संपतीचे मोठ मोठे साठे आहेत, ी कंपन्या कार्यरत आहेत .

आज अनेक नक्षलवादी संघटना स्वीकृत राजकीय पक्ष त. सांसदीय निवडणूकात भाग घेत आहेत. परंतु आज संघटना पडद्याआड संघर्ष करीत आहेत. नक्षलवादाचा ार आंध्रप्रदेश, छत्तीसगड, ओडिशा, झारखंड. आणि ाज्यांना बसला आहे. इ. स. २०११ मध्ये नक्षली हिंसेत मारले गेले, इ. स. २०१२ मध्ये ४०९ लोक मारले गेले, सुर लाचे जवान होते व २९६ सामान्य नागरिक होते. १७ या वर्षावर नजर टाकली असता १००५ ही संख्या ा दल व माओवादी यांच्या संघर्षात सर्वाधिक नुकसान गरिकांचे झाले आहे. सामन्य नागरिक हे सुरक्षा दल व नशानावर राहिले आहेत . माओवादी सुरक्षा दलावर असा तात की नक्षली समजून ते आदिवासींना मारतात तर नक्षलवाद्यार असा आरोप लावतात की ते पोलिस खबरी ामान्य नागरिकांना नाहक मारत असतात.

५ मे २०१३ मध्ये छत्तीसगड राज्याच्या सुकामा जिल्ह्यात रिवर्तन यात्रेवर नक्षलवाद्यांनी हल्ला करून २७ लोकांना े. तेंव्हा केंद्र सरकाराने हे मान्य केले होते की, नक्षलवाद ा सर्वात मोठी समस्या आहे. मीडियाच्या माध्यमातून बाहेर येत होते की, थल सेना, वायू सेना यांच्या मदतीने ष्टात आणता येतो . तर काहींच्या मते नक्षली नेत्यासोबत नक्ष द संपुष्टात आणावा. याशिवाय असाही विचार ोता की आदिवासीवरील अन्याय, अत्याचार त्यांच्या लूट कॉरपोरेट करत असल्यामुळे मूळ समस्या गंभीर ी आहे. नक्षली समस्या आदिवासी सोबत जोडलेली आदिवासींना वाजूला सरकून ही समस्या सुटनार नाही. समोरील सर्वात मोठी समस्या नक्षली आहेत की, अगोदर निश्चित करावे लागणार आहे.

ा समजने आवश्यक आहे की, नैसर्गिक संसाधानासाठी पले अधिकार प्राप्त करण्यासाठी मागील ३०० वर्षापासून ाहेत. नक्षलवादी तर केवळ मागील चार दशकापासून आदिवासी थोरेदा तिलका मांझी यांनी इंग्रजांना असे की जंगल व जमीन ही ईश्वराने आम्हाला दिलेली आहे, तेंव्हा आम्ही सरकाराला राजस्व का द्यायचे. परंतु इंग्रज सरकारने त्याचे म्हणने ऐकले नव्हते. त्यामुळे इंग्रज व आदिवासीमध्ये संघर्ष सुरू झाला. १३ जानेवारी १७८४ ला तिलका मांझी यांनी भागलपूरचे जिल्हाधिकारी ऑगस्ट क्लीवलैंड यांची हत्या केली. त्या बदल्यात इंग्रजांनी अनेक आदिवासींची हत्या केल्या होत्या. शेवटी इग्रजांनी तिलका मांझी याला पकडून हजारो लोकांसमोर फाशी देण्यात आली. परंतु आदिवासी इंग्रजांना घाबरले नाही. इंग्रजा विरूध्द ते संघर्ष करीत राहिले. त्यात संताल, कोल्ह विद्रोह, बिरसा उलगुलान प्रामुख्याने होते. त्यानंतर माञ इंग्रजांना हा आदिवासी भूभाग ताब्यात घेता आला नाही. इंग्रजांना आदिवासींची जमीन, पारंपरिक शासनव्यवस्था आणि संस्कृतीच्या रक्षणासाठी कायदे बनवावे लागले होते.

परंतु स्वातंत्र्यप्राप्तीनंर भारत सरकारने या पासून कोणताच धडा घेतला नाही. आदिवासींच्या बाजू समजून घेणें दूरच राहिले, आदिवासींना भारताचे नागरिक बनविले परंतु आदिवासींनी माञ आपल्या भूप्रदेशालाच देशाचा दर्जा देत राहिले. त्यात संथाल, मुंडा दिशुम इत्यादी. स्वातंत्र्यानंतर प्रत्येक वेळी असे सांगितले गेले की, आदिवासींना समाज प्रवाहाच्या मुख्य धारेत आणायचे आहे. कारण देशातील बहूसांख्य जनता जंगली, निरक्षर व असभ्य आदिवासीसोबत व्यवहार व कोणताही संबंध ठेवण्यास तयार नाहीत. आता हेच लोक आदिवासींना नक्षली समजू लागले आहेत. आदिवासींना मुख्यधारेत आणण्याच्या नावावर त्यांची संस्कृती, भाषा, परंपरा व त्यांच्या संसाधनापासून त्यांना दूर केले जात आहे. आदिवासी आपली पारंपरिक सभ्यता वाचविण्यासाठी स्वत:च नक्षलवादाकडे वळले आहेत. कारण त्यांना असे वाटत आहे की, आधुनिक शस्त्रांनी लेस भारतीय सैन्याचा आपण मुकाबला करू शकणार नाहीत.

नक्षलवादाचा उगम जमीनदाराच्या शोषणातून झाला आहे. जे जमीन कसतील तेच त्याचे मालक असतील. म्हणजे भूमिसुधार हा त्यांचा केंद्रबिंदू होता. स्वातंत्र्यत्तोर काळात भूमी सुधारणा करण्याचे आश्वासन देण्यात आले होते. परंतु आजच्या तारखेला सरकार व नक्षलवादी यांच्या एजेंड्यामधून हे शब्द हद्दपार झाले आहेत. आता दोघांची नजर नैसर्गिक खनिज संपत्तीकडे लागली आहे.

तत्कालीन पंतप्रधान मनमोहन सिंह यांनी इ. स. २००९ मध्ये असे सांगितले होते की, खनिज संपत्तीने सधन असा नक्षल प्रभावित भाग आहे. नक्षलवादाच्या विस्तारामुळे औद्योगिक गुंतवणूकीला अडथळा निर्माण झाला आहे. इ. स. १९९० च्या दशकात नक्षलवाद दलितापर्यंतच सीमीत होता. कारण उच्चजातीचे लोक दलितावर अमानवी अत्याचार कारत होते. परंतु उदारीकरणानंतर माञ विदेशी भांडवली गुंतवणूक वाढत गेली. नक्षलवाद दलितांच्या

वस्तीमधून बाहेर पडून आदिवासींच्या गावात पोहचला.

याच दरम्यान छत्तीसगड व झारखंड राज्याची स्थापना झाली. या राज्यात देशातील सर्वाधिक खनिजाचे साठे आहेत. या राज्यातील सरकाराने औद्योगिकरणासाठी उदारीकरन स्वीकारले असल्याने औद्योगिकरण आदिवासीच्या विनाशाचे कारण बनले. आदिवासी औद्योगिकरणाला विरोध करू लागले, परंतु राज्य सरकारने याकडे लक्ष्य दिले नाही. सन २०१२ मध्ये झारखंड सरकारने औद्योगिकरणासाठी २० ते २५ कि. मी. पर्यंतची जमीन अधिग्रहन करून उद्योग उभारण्याचा प्रस्ताव दिला होता. परंतु या भागातील आदिवासी कोठे जाणार होते, या बाबत निश्चित धोरण ठरविलेले नव्हते. झारखंड, छत्तीसगड आणि ओडिशा राज्याला नक्षलवादामुळे आदिवासी समाजाचे मोठे नुकसान झाले आहे. झारखंडमध्ये ०६ हजार आदिवासींना नक्षली समजून वेगवेगळ्या आरोपाखाली तुरूंगात ठेवले आहे. छत्तीसगडमध्ये ०२ हजार आणि ओडिशामध्ये ०२ हजार लोक तुरूंगात आहेत. तसेच १००० लोक चकमकीत ठार झाले आहेत, १००० लोक पोलिस खबरी असल्याच्या संशयावरून नक्षलवाद्यांनी ठार केले आहेत. हजारोच्या संख्येने नक्षलवाद्यांनी सामान्य आदिवासींना ठार केले आहे. एकूणच दोन्ही बाजूंनी आदिवासींचा जीव गेलेला आहे, त्यांचे जीवन उध्वस्त झाले आहे. याशिवाय बंदुकीच्या जोरावर नक्षलवादी जेवण व आश्रय घेत असतात. नक्षलवाद्यांना आश्रय देणा-या आदिवासींवर सुरक्षा दल अत्याचार करत आले आहेत. परंतु आपला व्यापार चालविण्यासाठी उद्योगपती नक्षलवाद्यांना खंडणी देत असतात. त्यांच्याविरोधात सरकार कोणतीही कारवाई करतांना दिसत नाही.

देशात आदिवासींच्या सांविधानिक व पारंपरिक अधिकाराचे उल्लंघन होत आहे. घटनेची पाचवी अनुसूची राज्यांना लागू केलेली नाही. आदिवासींच्या जमीनी वाचविण्यासाठी कायदे बनविण्यात आले नाहीत हा बिरसा मुंडा व अन्य शहीदांचा अपमान मानला जातो. एवढेच नव्हे तर हा भारतीय संविधान व उच्च न्यायालयाचा अवमान समजला जातो. हा कायदा संविधानाच्या ०९ व्या अनुसूचीमध्ये समाविष्ट केलेला आहे. उच्च न्यायालयाने याला सक्तीने लागू करण्याचा आदेश दिले आहेत. याशिवाय ट्रायबल प्लॅनचे पैसे दुसरीकडे वळवे केल्या जात आहेत. हे आदिवासींचे हक्क लुटण्यासारखे आहे. आदिवासींच्या या परिस्थितीला त्यांचे लोकप्रतिनिधी सर्वांत जास्त जबाबदार आहेत. त्यांनी कधीही आदिवासींचे प्रश्न विधानसभा व संसदेत प्रामाणिकपणाने मांडलेले नाहीत. परिणाम स्वरूप नक्षलवाद देशातील सर्वांत मोठी समस्या बनली आहे. परंतु आदिवासी मात्र कधीही देशातील सर्वांत मोठे समस्या बनले नाहीत. उलट आदिवासींना समाजाच्या मुख्यधारेची समस्या मानली आहे. कारण ते नैसर्गिक साधन-संपत्ती भांडवलदाराकडे देण्यास तयार नाहीत. हीच देशासमोरील सर्वांत मोठी समस्या आहे. शासन करोडो रूपये आदिवासींच्या विकासासाठी करीत आहे परंतू आदिवासीच्या परिरस्थितीत काहीच फरक नाही. प्रश्न असा आहे की सरकारच्या योजनेचा पैसा कोठे अडकून पडला आहे. कोण लोक आहेत ते आदिवासींना त्यांच्या हक्कापासून वंचित ठेवत आहेत. यासारख्या आधारावर गरीबांना भडकविण्याचे काम लाल विचारसरणी करत आहे. ही एकच गोष्ट नक्षलवादाच्या उदयास कारणीभूत ठरली नाही तर यासारख्या अनेक गोष्टीमुळे नक्षलवादाची समस्या उद्‌भवली आहे. मुख्यत: आदिवासींचा जीवनस्तर सुधारण्यासाठी शासनाच्यावतीने शेकडो योजना राबविल्या जात आहेत, जेणे करून त्यांचा लोकशाहीवर विश्वास टिकेल. परंतु या योजनेचा लाभ आधी आदिवासींना मिळाला असतातर आज हे लोक नक्षलवाद्यासोबत राहिले नसते.

गडचिरोली जिल्ह्यात बांबू व अन्य व्यवसायिक संसाधनाचा कारभार आदिवासी व ग्रामपंचायतीच्या माध्यमातून केला जातो. त्यामुळे आदिवासींच्या उत्पन्नात अप्रत्यक्षपणे वाढ झाली आहे. एका बाजूला बस्तर आहे तेथे आज देखील ठेकेदार आदिवासीचे शोषण करीत आहेत. दुसऱ्या बाजूला सरकार नक्षलवाद वाढीची कारणे शोधत आहे. वनाधिकार कायदा या सर्व विसंगती दूर करण्यासाठी इ. स. २००७ मध्ये बनविण्यात आला होता. परंतु हा कायदा देखील कागदावरच राहिला गेला. बस्तरमधील हिरवे जंगल ज्याला म्हटले जाते तो तेंदूपानाचा व्यवसाय अरोबो रूपयाच्या घरात आहे. या व्यवसायाच्या माध्यमातून ठेकेदार, नक्षली आणि वनाधिकारी मालामाल झाले आहेत. सन २००२ बस्तरमधील लोह खनीजावर केवळ सरकारी संस्था nmdc चा अधिकार होता. परंतु नंतर पाच ते सात वर्षात मोठ्या कारखानदारांना ८००० हेक्टरमध्ये विस्तारीत खाणी देण्यात आल्या. नारायणपूर मॉधल ओरछा, भानुप्रतापपुर हा असा भाग आहे की जेथे सरकारी योजना पोहचण्यास सरकार अयशस्वी ठरले आहे. या भागातील भांडवलदारांना कोणतीही कायदेशीर प्रक्रिया न करता खाणीचे वाटप करण्यात आले. उद्योगासाठी लागणारी जमीन ही आदिवासीसोबत संघर्षाचे कारण ठरले. अशा संघर्षाला प्रेरणा देण्याचे कार्य नक्षलवाद्यांनी केले. त्यामुळे नक्षलवादी हे आदिवासीचे तारणहार आहेत अशी भावना आदिवासींच्या मनात निर्माण करण्यात यशस्वी झाले. या पध्दतीने नक्षलींनी येथील सर्वभागावर हळूहळू वर्चस्व प्रस्थापित केले.

नक्षल प्रभावित जिल्ह्यासाठी आईपी (इंटीग्रेटेड एक्सन प्लान

विंग एक्स्ट्रीमिजम) नावाची योजना सुरू करण्यात आलेली आहे. बस्तर भागात २०० कोटीपेक्षा जास्त रक्कम खर्च करण्यात आली आहे. परंतु सत्य हे आहे की, नेता, सप्लायर, ठेकेदार व प्रशासकीय अधिकार यांनी मोठे नियोजन करून ही रक्कम लाटली आहे. अनेक घटना उघडकीस आल्या, चौकशी समित्या नेमण्यात आल्या, चौकशी समितीत ज्यांनी भ्रष्टाचार केला त्यानांच नियूक्त करण्यात आले, त्यामुळे त्यातले काहीच बाहेर आले नाही.

अशाच प्रकारे मनेरगा, राजीव गांधी शिक्षा मिशन, एकिकृत आदिवासी परियोजना, १३ व्या वित्तआयोगाची अरोबो रूपयाची राशी भ्रष्टाचारात अडकली गेली आहे. ही रक्कम बस्तरमधील प्रत्येक आदिवासीला वाटून दिली असती, तर एक एक आदिवासी लक्षाधीश झाला असता. आज आदिवासींना दिली जाणारी विविध योजनाची सामुग्री सरकारी टेबलवर अडकलेली दिसते. ज्यांनी सामान मिळाले म्हणून अंगठयाचे ठसे दिले, त्यांना आज पर्यंत काहीच मिळाले नाही.

आदिवासींच्या संघर्षाचा इतिहास असे सांगतो की, त्यांचा संघर्ष नैसर्गिक साधन संपत्ती वाचविण्यासाठी आहे. मग हा लढा इंग्रजांच्या विरोधात असो अथवा स्वतंत्र भारताच्या शासनाच्या विरोधात असो, आदिवासी हे जाणून आहेत की, निसर्गामध्येच आपले अस्तित्व आहे. त्यामुळे नैसर्गिक साधन संपत्ती व स्वत:ला वाचविण्याच्या प्रयत्नात आहेत. छत्तीसगडच्या घटनेवरून आपण हे समजून घ्यायला हवे की, देशाची समस्या गरीबी नाही तर असमानता आहे. नक्षलवादी गरीब नाहीत. त्यांच्या मनात आक्रोश आहे की, शहरात बसलेले नेते, सरकारी अधिकारी त्यांना लूटत आहेत. ऑक्सफॅमच्या एका अहवालानुसार जगातील १०० श्रीमंताची संपत्ती मागील वर्षात तेरा हजार कोटी रूपयांनी वाढली आहे. ही संपत्ती १०० कोटी गरीबांना वाटली प्रत्येक गरीब व्यक्तिला १३२०० रूपये मिळू शकतात. जगभरातील १०० श्रीमंत व्यक्ती व १०० कोटी गरीब एका नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. याचा अर्थ एका मर्यादा पर्यंत असमानता लाभदायक ठरू शकते. ही मर्यादा ओलांडल्यास ही असमानता अभिशाप बनू शकते. जन आणि प्रतिनिधीच्या मध्ये दुराचा निर्माण होत चालत्लेला आहे. त्यामुळे शासकीय योजनेचा लाभ जनतेपर्यंत पोहचत नाही. भारतात अनेक भागात जो नक्षलवाद वाढला आहे, त्यामागे जन व प्रतिनिधी मधील अंतर सांगता येईल. नक्षलवाद्यांनी सुरूवातील स्थानिक लोक व जवानांना लक्ष्य केले. त्यानंतर नोकरशाही व नेत्यांना लक्ष्य केले आहे. कारण नोकरशाही व नेता एकत्रित धोरण निर्माण करीत असतात. नक्षली नेत्यांना असे वाटते की, या दोन्हीवर एकत्रच हल्ला केल्यास स्थिती आणखीणच खराब होऊ शकते. नक्षलवाद्यांना लक्ष्य तेच हवे आहे. या सर्व बाबींचा विचार केल्यास अन्य समस्येपेक्षा नक्षलवादी समस्या आव्हानात्मक बनली आहे.

नक्षलवादी आपले प्रभावक्षेत्र सतत वाढविण्याच्या प्रयत्नात आहेत. छत्तीसगड, झारखंड, आंध्रप्रदेश अशा नक्षल प्रभावित राज्यामधून बाहेर पडून हे लोक पंजाब, हरियाना व दिल्ली अशा भागात आपले पाय पसर्रावण्याच्या प्रयत्नात आहेत. अनेक मोठया शैक्षणिक संस्थामध्ये नक्षल्यांनी आपला प्रभाव वाढविला आहे.

जेंव्हा नक्षलवाद्यांनी दरभा येथे हल्ला केला तेंव्हा केंद्र सरकार आपले ०९ वर्षातील केलेल्या कार्याचा प्रचार करण्यात व्यस्थ होते. जेंव्हा दुमका नक्षली प्रकरण पुढे आले तेंव्हा झारखंडमध्ये सरकार स्थापन करण्याची शर्यत लागली होती. सरकार सुस्थिर करण्यासाठी या गोष्टी आवश्यक असल्यातरी केंद्र व राज्यात समन्वय ठेवणे आवश्यक आहे. नक्षलवादावरून केंद्र व राज्यात खास करून केंद्राचे सरकार राज्यात कार्यरत नसते अशा प्रसंगी दोघांचे भिन्न भिन्न विचार ऐकवयास मिळतात. त्यामुळे नक्षलवाद विरोधात पूर्ण शक्तीने तोंड देता येऊ शकत नाही. संबंधित राज्याची सहमती घेण्यासाठी बराच वेळ जातो. त्यामुळे नक्षलवाद्यांना पळून जाण्याची मोठी संधी मिळते. दुसऱ्या बाजूला केंद्रीय सुरक्षा दल व स्थानिक पोलिसांसोबत योग्य समन्वय नाही. त्यामुळे गोपनिय माहिती आदान-प्रदानमध्ये ही मोठया अडचणी निर्माण होत आहेत. कारण वेगवेगळयातंत्राचे लोक तेथे कार्यकरीत असतात. त्यांच्यात समन्वयाचा अभाव आहे. नक्षलवाद निर्मूलनासाठी मागास वर्गांना आर्थिक अधिकार अधिक द्यावे लागणार आहेत व नक्षलींच्या समुळ भागावर हल्ला करावा लागणार आहे. नक्षलवादा संदर्भात सहानूभुती ठेवणारे देशात ही संख्या कमी नाही. अशांच्या मतानुसार नक्षलवादाची समस्याही विधीविषयक समस्या आहे. त्याचा राजकीय, सामाजिक व्यवस्थेशी संबंध नाही. यात बुध्दीवादी लोक आघाडीवर आहेत. त्यांचे ज्ञान सत्य गोष्टीवर कमी व पुस्तकावर जास्त असते. अशी एक धारणा पडली आहे की, नक्षलवादी शोषकांच्या विरोधात लढत आहेत. परंतु वास्तव परिस्थिती भिन्न आहे. नक्षलीवादी वर्ग संघर्षाच्या पडद्यामागून लुटीचे काम करीत आहेत. स्थानिक आदिवासींना लहान-लहान गोष्टींना मदत करून, त्यांच्या बाजूने जनआदालती भरून त्यांचा विश्वास संपादन केला जातो. त्यांच्याच मदतीने जंगल, शेतीवर आपले वर्नस्व प्रस्थापित करत आहेत. त्यानंतर ठेकेदार, पदाधिकारी, रोड निर्माण करणाऱ्या कपन्या आदी कडून खंडणी वसूल केल्या जातात. लुटपाट सोपी व्हावी यासाठी एरिया व झोन निर्माण केले जातात. एका झोनची कमाई करोडोच्या घरात आहे. ही कमाई आदिवासींच्या विकासासाठी खर्च केली जात नाही. आज नक्षलवाद्यांनी एक पैसाही आदिवासींच्या आरोग्य, शिक्षण व कल्याणावर खर्च केलेला

नाही. त्यांच्या बेहिसेबी कमाईचा आधा हिस्सा आंध्रप्रदेश आणि बंगालमधील नक्षली नेत्यांना जातो.

नक्षलवाद्यांच्या नेतृत्वाखाली समाजातील वंचित घटक आपल्या हक्काची लढाई लढत आहेत. सामान्य माणसांना हे माहीत नसते की, कोणत्याही झोनचे नेतृत्व आंध्र व बंगाल स्थित नक्षली नेते निश्चित करीत असतात. कोणत्याही झोनचे नेतृत्व करण्याची संधी स्थानिकांना दिली जात नाही, ते बाहेरील असतात. स्थानिक आदिवासींचा भूमिका सहाय्यकाची किंवा नक्षलींची शस्त्रे लपविण्याची किंवा नक्षलींच्या जेवणाची व्यवस्था करण्याची किंवा नक्षलींना शारीरिक संबंध ठेवण्यासाठी तरूणींना पुरवण्याची असते. या कामाच्या मोबदल्यात १०० ते २०० रूपये दिले जातात किंवा जमीनदाराची काही जमीन दिल्या जाते. नक्षलवादी मोठे ऑपरेशन पूर्ण केल्यानंतर मोठ्या शहरात लपून बसत असतात. त्यामुळे पोलिस आदिवासीवरच अत्याचार करीतात.

जास्तीत जास्त लोक हे मानतात की नक्षलवाद ही राजकीय विचारसरणी आहे. त्यांनी आपला उद्देश प्राप्त करण्यासाठी हिंसेचा आधार घेतला आहे. पण हा भ्रम आहे, यांची विचारसरणी केवळ कागदावरच आहे. पाणी, जंगल संपत्तीची लढाई केवळ वरवर दाखविण्यासाठीच आहे. नक्षलींना खंडणी दिल्यास कितीही प्रमाणात जंगल तोडू देतात. पंचायत समितीपासून ते संसदेपर्यंत प्रत्यक निवडणूकीच्या अगोदर निवडणूकीवर बहिष्कार टाकण्याचे भास निर्माण करून व काही लहान लहान हिंसक घटना घडवून आणून आपली किमंत वाढवून घेतात. जो उमेदवार जास्त किमंत देईल त्याला मतदान करण्याचा आदेश नक्षलवादी आदिवासींना देतात. मग तो उमेदवार कितीही अन्यायी व अत्याचारी असो किंवा शोषक असला तरी चालतो. नक्षली हिंसेच्या आकडयाचा विचार केल्यास त्यांनी किती भांडवलदारांना व उद्योगपतींना धडा शिकवला आहे. आपल्याला उत्तर निराशाचेच मिळेल. नक्षलींनी नेहमी सामान्य ग्रामीण आदिवासी किंवा पोलिस सिपायांनाच ठार मारले आहे.

या देशातील प्रत्येक व्यक्ति आदिवासींच्या हक्क व त्यांच्या आकांक्षाचे समर्थन करतो. आपल्या सरकारने त्याची उपेक्षा केली आहे. त्यांना विकासापासून वंचित ठेवले आहे. परंतु नक्षलवाद्यांना काय वाटते. आदिवासीचा विकास झाला पाहिजे? त्यांनी शासनाकडून निर्माण केलेले रस्ते, शाळा, शासकीय इमारती, पुल स्फोटकांनी उडवून दिले आहेत. त्यांनी अशी दहशत निर्माण करून ठेवली आहे की सरकारी कार्य करण्याची कोणी हिंमतच करणार नाही. आदिवासी सुशिक्षित झाल्यास आपल्या चळवळीला मनुष्यबळ कोठून मिळणार, समर्थन कोण देणार म्हणून आदिवासीच्या दूदर्शस केवळ सरकारच जबाबदार नाही, तर नक्षली देखील जबाबदार आहेत. या देशातील प्रशासकीय यंत्रणा किडलेली आहे हे मान्य केले तरी नक्षलवाद्यांनी पर्यायी व्यवस्था ही सक्षम दिली नाही. त्यामुळेच भविष्यात या चळवळीचा विचार मागे पडत जाईल आणि त्यांच्याकडून होणार नृशंस हिंसाचार तेवढा लक्षात राहिल हे वास्तव सत्य आहे.

आम्ही शोषित आणि पीडितांच्या बाजूने लढतो आहोत असा दावा करत सुरू झालेल्या नक्षल चळवळीमुळे काही प्रश्नात नक्कोच न्याय मिळाला आहे हे खरे आहे. भूसुधारणेचा कार्यक्रम अनेक राज्यात राबविण्यात आला तो या चळवळीने हा प्रश्न ऐरणीवर आणल्यामुळेच, विनोबा भावेंच्या भूदान आंदोलनाची प्रेरणासुध्दा हेच आंदोलन आहे. नक्षल चळवळीमुळे सावकारी व जमीनदारी प्रथेवर बराच वचक निर्माण झाला. दुर्गमभागात वास्तव्यास असलेल्या, अन्याय अत्याचार सहन करणाऱ्या अतिदरिद्री आणि मागास लोकांच्या प्रश्नांना या चळवळीमुळे वाचा फुटली, त्यांचे प्रश्न ऐरणीवर आले. सरकारला त्याची दखल घेणे भाग पडले.

संदर्भ :-

१) मुद्राराक्षस, कालातीत, किताबघर प्रकाशन, नवी दिल्ली, प्रथम आवृत्ती, २००९

२) पोहरे प्रकाश, (संपा), नक्षलवादाचे पितृत्व सरकारकडेच! विदर्भ पब्लीकेशन, नागपूर,२०१०

३) श्रीवास्तव परमानंद, अतल का अन्तरीप, वाणी प्रकाशन, पटना (बिहार), प्रथम आवृत्ती, २०१४

४) शास्त्री विजय, हिंदू चर्मकार जाति, प्रभात प्रकाशन, नवी दिल्ली, प्रथम आवृत्ती, २०१४

५) गाथिया जोसेफ, मीडिया और सामाजिक बदलाव, कंसेप्ट पब्लीकेशन नवी दिल्ली, २००९

६) सक्सेना विवेक, नक्षली आतंकवाद, प्रभात प्रकाशन, नवी दिल्ली, २०१०

७) सिंह रमण (डॉ.), इन्सान बेमिसाल, प्रभात प्रकाशन, नवी दिल्ली, २०१६

८) कुमार अशोक, राजनीति विज्ञान, उपकार प्रकाशन, आगरा, २०१५

९) माळी प्रशांत, दै लोकसत्ता, दि. ०७.०२.२०१५

१०) गावंडे देवेंद्र,दै. लोकसत्ता, लोकरंग, दि.२८.०५.२०१७

११) दै. लोकसत्ता, १९.०६.२०१७

१२) दै. न्यूजहंट, हिंदी समाचार, २१.०५.२०१३

१३) दै. लोकसत्ता, २१.०३.२०१७

❑❑❑